

Теоретико-методологічні

проблеми ідентифікації учасників організованих злочинних угруповань

Н. Є. Міняйло

кандидат юридичних наук, професор кафедри кримінального права Національної академії прокуратури

У статті досліджені проблеми ідентифікації учасників організованих злочинних угруповань. Визначені теоретико-методологічні засади ідентифікації, які ґрунтуються на підтвердженні або спростуванні гіпотези відносно того, що особа може потенційно належати до організованого злочинного світу. Також у статті наведені окремі характеристики, які дають підстави для ідентифікації особи, як учасника організованого злочинного угруповання.

Ключові слова: ідентифікація, організована злочинність, методологія, особистість, ознаки, поведінка.

В статье исследованы проблемы идентификации участников организованных преступных группировок. Определены теоретико-методологические основы идентификации, которые основываются на подтверждении или опровержении гипотезы относительно того, что личность может принадлежать к организованному преступному миру. Также в статье приведены отдельные характеристики, которые дают основания для идентификации личности, как участника организованной преступной группировки.

Ключевые слова: идентификация, организованная преступность, методология, личность, признаки, поведение.

This article investigates the problems of identification members of organized criminal groups. Defined theoretical-methodological bases of identification, which are cut in confirming or refuting hypotheses about what a person, can belong to organized crime. The article also gives separate characteristics, which give the basis for the identification of the person, as a member of an organized criminal group.

Keywords: *identification, organized crime, methodology, personality, traits, behavior.*

Останніми роками в Україні злочини, вчинені у складі організованих злочинних угруповань, становлять одну з найбільш серйозних загроз державній і суспільній безпеці нашої країни, про що свідчать події кінця 2013-го – початку 2014-го рр.

Аналіз матеріалів судово-слідчої практики свідчить про те, що в організованій злочинності сучасної України відбуваються досить тривожні якісні і кількісні зміни, які неминуче матимуть наслідки у криміногенній політичній обстановці держави.

Безумовно, така ситуація потребує найшвидшого вирішення, і тут велику роль має розробка наукових методологічних заasad ідентифікації учасників організованих злочинних угруповань.

Оскільки сучасна українська організована злочинність є досить складною динамічною системою, що змушує вивчати її різні аспекти, власне процедура ідентифікації суб'єктів організованої злочинності остаточно не визначена.

Якщо розглядати цю проблему з наукових позицій, то методологічно правильним буде звернення до термінологічних заasad дослідження. Як зазначено в Словнику психологічних термінів, «ідентифікація» (від *identificare* – ототожнювати) є пізнанням чого-небудь, кого-небудь, ототожненням особи з ким-небудь, чим-небудь. Ідентифікувати особу – це означає віднести

її до певного класу або типу – наприклад, ідентифікувати злочинця [9].

Відповідно, якщо це визначення прийняти як базове, то під процесом ідентифікації учасників організованих злочинних угруповань слід розуміти визначення кримінально значущих та стандартизованих характеристик осіб, які підозрюються в тому, що вони беруть участь в діяльності таких груп, з метою їх відокремлення від інших суб'єктів злочинного світу.

Слід зауважити, що в науковій літературі мають місце дослідження, присвячені ідентифікації злочинців, які передусім засновані на вивченні їх соціальних та психологічних особливостей [1; 2; 7; 8].

Метод ідентифікації, за словами В. О. Корноухова, заснований на тому, що «поодинокі характеристики властивостей об'єкта, які надають йому неповторність, не використовуються при ототожненні, оскільки в інших об'єктів не зустрічаються, а ототожнення проводиться на основі сукупності ознак, які з тією або іншою частотою зустрічаються в інших об'єктів» [4, с. 87].

Нині з'являються праці, які інакше розглядають вказану проблему на рівні кримінальної ідентифікації особистості. Як зазначає Д. В. Жмуров, кримінальна ідентифікація – це самоототожнення індивіда із «субкультурним кодом злочинця», присвоєння криміногенно значущих властивостей, включення їх в Я-образ [3].

У свою чергу С. Я. Лебедев наводить низку ознак, які, на його думку, дають змогу ідентифікувати злочинну особистість, вважаючи, що для сучасних злочинців, які входять до складу організованих злочинних угруповань, характерно: ухилення від суспільно корисної праці, життя за рахунок вчинення злочинів, систематичне дослідження можливостей для отримання тіньових доходів; постійне підвищення злочинної кваліфікації; забезпечення маскування злочинного способу життя і пове-

дінки, усунення факторів, що ускладнюють його реалізацію; дотримання субординації згідно з положенням, займаним в злочинній ієрархії, беззаперечне підкорення лідеру кримінального середовища; виконання колегіальних рішень і вимог, вироблених у кримінальному середовищі; недопущення проникнення в своє середовище осіб, підозрюваних у співпраці з міліцією, викриття і покарання останніх; надання матеріальної та фізичної підтримки іншим злочинцям; втягнення у злочинну діяльність молодих правопорушників, пропаганда злочинних традицій і звичаїв, кримінальної «романтики»; ведення дозвільного способу життя, неприйняття норм суспільної моралі і поведінки; участь в азартних та інших тюремних іграх і ритуалах; знання та використання в мові жаргону, інших способів таємного спілкування; нанесення на тіло символічних злочинних татувань; підрив авторитету працівників міліції, прокуратури, суду, адміністрації виправно-трудових установ, виключення контактів з представниками цих органів, вчинення будь-яких перешкод для їх нормальної діяльності [6].

Разом з тим нинішні умови розвитку організованої злочинності потребують внесення певних коректив у характеристику осіб, що беруть участь в організованій кримінальній діяльності, з метою більш чіткої їх ідентифікації, опрацювання методологічних засад цього процесу.

Таким чином, метою нашої статті є аналіз теоретико-методологічних засад ідентифікації учасників організованих злочинних угруповань.

У практиці розслідування злочинів і розшуку злочинців завжди присутня потреба встановити об'єкт (людину, тварину або предмет) за його відображенням у зовнішньому середовищі. Французький криміналіст А. Бертільон, розглядаючи встановлення особистості рецидивіста на підставі антропометричних досліджень, застосував термін «ідентифікація», утворивши

його від латинського слова «idem» – «той самий». Основи наукової криміналістичної ідентифікації були закладені в середині ХХ ст., коли було визначено її завдання, методи, принципи та форми. Відтоді криміналістичну ідентифікацію розглядають в трьох аспектах – як приватно-наукову криміналістичну теорію, як дослідницький процес і як мету чи результат.

Криміналістична ідентифікація як дослідження є процесом пізнання, що дозволяє встановити наявність або відсутність тотожності об'єкта самому собі за певним відображенням у зовнішньому світі, тобто встановити одиничний об'єкт, що відноситься до злочину.

Криміналістична ідентифікація як мета чи результат – це встановлення факту наявності чи відсутності тотожності, який може бути підставою для прийняття рішення в межах оперативних заходів, спрямованих на боротьбу з організованою злочинністю, розслідування кримінальної справи, збирання доказів тощо [5].

У цих формулюваннях певні труднощі має положення про «тотожність об'єкта самому собі». Розглянемо його на прикладі. У межах розслідування кримінальної справи в поле зору слідства потрапила особа, яка підозрюється в участі в організованому злочинному угрупованні, але точних даних і фактів щодо такої участі слідство не має. Однак аналіз поведінки цієї особи, її біографії, оточення, способу життя, зовнішніх атрибутів, психологічного портрета показує, що вони багато в чому збігаються з аналогічними характеристиками, раніше визначеними і виділеними як ознаки, що характеризують особу, яка бере участь у діяльності організованих злочинних угруповань.

Оскільки досліджувана особа тотожна сама собі, а також її соціальна поведінка тотожна соціальній поведінці групи осіб, які можуть бути ідентифіковані як учасники організованої злочинної групи, то є під-

стави припустити, що досліджувана особа також належить до членів організованого злочинного співтовариства.

Як нам видається, методологічно правильним буде розглядати процес ідентифікації як дослідження, що базується на аналізі сукупності соціально-психологічних властивостей особи, з метою прийняття або спростування гіпотези про те, що ця особа може брати участь в діяльності організованої злочинної групи, що може бути описано формулами (складено нами):

$A = A = B$ – гіпотеза підтверджується;

$A = A \neq B$ – гіпотеза спростовується,

де: A – сукупність кримінально-значущих ознак, що характеризують досліджувану особу;

B – сукупність кримінально-значущих ознак, що характеризують особу, яка є членом організованого злочинного угруповання.

Безумовно, підтвердження або спростування пропонованої гіпотези має ґрунтуватися на певних методах дослідження і як основний метод може застосовуватися системний підхід, який дає можливість глибоко й на сучасному науковому рівні ідентифікувати особистість, яка бере участь в організованій злочинній діяльності. Головні положення цього підходу полягають у такому: особистість досліджується як складна ієрархічна система, в якій виокремлюються елементи, що мають прямий зв'язок із злочинною поведінкою; особистість пізнається через її діяльність, через взаємодію із соціальним середовищем; поряд із особистістю і діяльністю обов'язковим елементом дослідження є середовище, що оточує індивіда, особливо соціальне мікросередовище. Основна мета дослідження – виявити значущі в генезисі поведінки особи елементи, які дають підстави для того, щоб зробити висновок відносно потенційної можливості належності особи до організованого злочинного угруповання [10].

Разом з тим потрібно розуміти, що методологія ідентифікації учасників організова-

них злочинних угруповань включає в себе наукове обґрунтування можливості такої ідентифікації, яка має цілком об'єктивний характер, оскільки особа ідентифікує себе з організованим злочинним світом самостійно, тобто в її поведінці завжди присутні особливості, які відрізняють таку особу від звичайних пересічних громадян.

Як зазначає Д. В. Жмуров, кримінальну ідентифікацію не слід розглядати як безпосередню причину злочину, але вона є системоутворюючим, «ядерним» фактором злочинної активності індивіда. Високий рівень кримінальної ідентифікації передбачає наявність певної сукупності похідних і усвідомлюваних ознак, таких, як:

- заперечення деяких соціально заданих норм (усвідомлення неефективності і невизнання законів, асоціально забарвлені уявлення про добро і зло, справедливість і несправедливість, борг, честь, гідність);
- переконаність у тому, що існує реальна альтернатива просоціальним нормам;
- прийняття можливості діяти незаконно (допущення кримінальної поведінки);
- прийняття готовності діяти незаконно (кримінальні потреби);
- позитивне емоційне ставлення до злочину, як факту дійсності;
- тенденція виправдовувати власну злочинну поведінку і злочинну поведінку інших осіб;
- рефлексивне прийняття власної ролі злочинця і внутрішня згода з нею;
- усвідомлення власної приналежності або причетності до кримінального середовища (включеність в коло спілкування, значимість символів кримінальної субкультури тощо);
- наявність переконання в існуванні соціальної несправедливості, суспільній нерівності та дискримінації з боку суспільства;
- відтворення образів злочину чи кримінальних епізодів в ментальній сфері (наприклад, уяві);

- усвідомлення того, що в суб'єкта достатньо волі для вчинення злочину (кримінальний потенціал) [3].

Саме ці фактори особистісної кримінальної ідентифікації сприяють тому, що особа має індивідуальні ознаки, які дають підстави віднести її до групи осіб, що потенційно можуть бути задіяні в такій діяльності.

Виникає питання: які ж дані про особу є предметом вивчення в цьому випадку, які є актуальними для розвитку організованої злочинності в Україні? На нашу думку, такими даними є характеристика особи, що відображається передусім у поведінковому, соціальному аспектах.

До соціальних властивостей слід віднести й інформацію з матеріалів біографічних (анкетних даних), поведінки особи в основних сферах життя нашого суспільства (поведінка в побуті, участь в трудовому житті та ін.).

Поряд із встановленням соціально-психологічної тотожності велике значення має встановлення групової приналежності, тобто приналежності особи до певної соціальної групи однорідних суб'єктів, що здійснюється на основі вивчення властивих всім суб'єктам цієї групи спільних ознак. Визначення групової приналежності є початковим етапом будь-якого ідентифікаційного дослідження.

Якщо говорити про соціально-групову ідентифікацію учасників організованих злочинних організацій, то потрібно звернути увагу на таку особливість: є специфічні групи осіб, які найбільш характерні для організованого злочинного середовища.

Це, по-перше, колишні співробітники правоохоронних органів, спецслужб, професійні солдати і офіцери. Професійна підготовка, незатребуваність у суспільстві, тяжке економічне становище в таких інститутах – причини, через які ці категорії населення з більшою ймовірністю потрапляють до резерву організованого злочинного середовища. Професійних військових,

які пройшли «гарячі точки», вирізняють готовність до застосування бойового досвіду, а також прагнення і здатність до об'єднання у формальні та неформальні групи і організації.

По-друге, колишні та діючі спортсмени. Залучення їх у кримінальну діяльність почалося наприкінці 80-х рр. ХХ ст., коли саме угруповання спортсменів були активними учасниками злочинної діяльності у сфері рекету. Нині це явище – своєрідний атавізм, інерція розвитку організованої злочинності. Але слід враховувати й те, що професійний спорт є джерелом молодих і енергійних людей, не затребуваних у суспільстві. На сьогодні спортсмени стали активними учасниками організованих злочинних угруповань, які дестабілізують політичну обстановку в Україні (т. зв. «тітушки»).

По-третє, вузькі фахівці. Організована злочинність не лише подорослішала, а й стала особливим видом підприємництва. Для того, щоб перемогти у жорсткій конкуренції, вона все частіше залучає до співпраці фахівців т. зв. цивільних професій: програмістів, хіміків, технічних спеціалістів різних профілів. Ці люди працюють за зарплату і в деяких випадках навіть не здогадуються про природу роботодавця.

По-четверте національна приналежність особи, яка підозрюється у зв'язках з організованою злочинністю, оскільки етнічна організована злочинність орієнтується саме на залучення до своєї діяльності представників певних національностей.

Безумовно, наведені ознаки не вичерпують всієї проблематики ідентифікації учасників організованих злочинних угруповань, але, як видається, ця стаття відкриває перспективний напрям подальших досліджень у створенні теорії ідентифікації осіб, які беруть участь в організованій злочинній діяльності.

Підсумовуючи, необхідно ще раз наголосити на тому, що основою методології ідентифікації кримінальних суб'єктів є вчення

про діалектичну тотожність, яке виходить із визнання індивідуальності і неповторності суб'єктів, що в нашому випадку беруть участь в діяльності організованих злочинних угруповань, які мають спільні риси, що дозволяють їх ідентифікувати саме як учасників таких угруповань.

Специфіка ідентифікації осіб, які беруть участь в організованій злочинній діяльності, у криміналістиці полягає в тому, що мета ідентифікації – індивідуальне ототожнення, тобто встановлення тотожності конкретного (одиночного) суб'єкта множині суб'єктів організованої злочинної діяльності.

Методологічно правильним буде стверджувати, що у соціальній поведінці осіб, які беруть участь в організованій злочинній діяльності, присутні індивідуальні харак-

теристики, своєрідні «маркери», які дають підстави ототожнювати їх із групою кримінальних елементів організованого злочинного світу, для яких також властиві ці характеристики.

Зрозуміло, що наявність таких характеристик не є підставою для притягнення особи до будь-якої відповідальності. Для того, щоб кримінальна ідентифікація та похідні від неї негативні деформації поведінки остаточно перетворилися в акт злочинної діяльності, потрібна наявність певних зовнішніх умов, що сприяють вчиненню злочину.

Разом з тим наявність таких характеристик може вважатися підставою для того, щоб особа опинилася в полі зору правоохоронних органів, стала об'єктом оперативного спостереження та підвищеної уваги.

Список використаної літератури

1. *Афиногенов А. И.* Психологический портрет преступника, его разработка в процессе расследования преступления : дисс. ... канд. психол. наук / А. И. Афиногенов. – М., 1997. – 217 с.
2. *Еникеев М. И.* Основы общей и юридической психологии : учеб. / М. И. Еникеев. – М. : Юристъ, 1996. – 631 с.
3. *Жмуров Д. В.* Криминальная идентификация – социальный и психологический аспекты // Социология уголовного права: криминологические проблемы и социология уголовного права. Сб. статей (мат. I Межд. научно-практ. конф. «Социология уголовного права: проблемы и тенденции развития», состоявшейся 21-22 сентября 2012 г.). – М. : Юриспруденция, 2013. – С. 53-57.
4. *Корноухова В. Е.* Основы общей теории криминалистики / В. Е. Корноухова, В. М. Богданова, А. А. Закатова. – Красноярск : Изд-во КГУ, 1993. – 160 с.
5. *Криминалистика : учеб. / Под ред. А. Г. Филиппова.* – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Спарк, 2000. – 687 с.
6. *Криминалогия : учебно-метод. мат. / Под ред. С. Я. Лебедева.* – М. : Изд-во «Щит-М», 2007. – 208 с.
7. *Самовичев Е. Г.* К методологии криминогенетического анализа / Е. Г. Самовичев // Личность преступника: методы изучения и проблемы воздействия : сб. научных трудов ВНИИ МВД России. – М., 1988. – С. 50-60.
8. *Самовичев Е. Г.* Некоторые прикладные вопросы анализа серийных преступлений : сб. научных трудов ВНИИ МВД России. – М., 1993. – С. 14-16.
9. Словарь психологических терминов [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://psychologiya.com.ua>
10. Юридическая психология / В. А. Васильев [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://uchebnik.biz>